

Conflictos de soberanía territorial: una perspectiva jurídica internacional

Michael van Walt van Praag

Com diu Van Waalt, "la ubicació al primer article de la Carta de les Nacions Unides remarca la naturalesa i la importància del principi d'autodeterminació". Il·lustració: César Cromit

Els conflictes de sobirania territorial, tal com es caracteritza al document conceptual *Bases per a la redacció d'un codi de bones pràctiques per resoldre conflictes de sobirania territorial* (d'ara endavant, el "document conceptual"), es produeixen quan la intenció i l'esforç d'una comunitat política subestatal per determinar lliurement el seu propi estatus polític i jurídic, inclosa la naturalesa de la seva relació amb l'Estat, xoca amb la decisió del govern estatal d'oposar-se a aquest objectiu o limitar-ne unilateralment l'abast i el resultat. Aquests conflictes es refereixen a les reivindicacions sobre el dret de la llibertat elecció de les comunitats subestats, d'una banda, i a les reivindicacions dels estats existents d'un monopoli sobre la sobirania territorial i del dret a defensar i fer complir la seva integritat territorial, de l'altra. Alguns exemples d'aquest tipus de conflictes a Europa que figuren en el document conceptual són el cas del País Basc, Catalunya, Escòcia, Flandes, les Fèroe i Groenlàndia. Fora d'Europa, destaquen els casos no resolts del Kurdistan, el Caixmir, el Tibet, Palestina, Txetxènia, Abkhàzia, Papua Occidental i el Sàhara Occidental. Des del punt de vista jurídic internacional, aquests casos són conflictes d'autodeterminació. En cada cas, la qüestió central és si la unitat subestatal posseeix o no el dret a l'autodeterminació i, si és així, quin és l'abast d'aquest dret. En molts casos sorgeix la pregunta de si aquest exercici

pot incloure l'elecció de la independència política i jurídica, o si es limita a formes i graus d'autonomia dins de l'estat existent. L'enfocament jurídic internacional no és l'únic vàlid, però s'ha de tenir en compte per salvaguardar l'imperi de la llei, un dels principis bàsics exposats al document conceptual.

En aquest article identificarem els fonaments de l'autodeterminació i què signifiquen el principi i el dret a l'autodeterminació, qui el posseeix i com s'exerceix. Demostrarem que el dret a l'autodeterminació no es limita, com s'afirma de vegades, als països i pobles colonials, sinó que el posseeixen tots els pobles. De fet, mostrarem que nombrosos pobles fora del context del colonialisme han exercit aquest dret. Admetrem que el principi d'integritat territorial dels estats pot limitar les maneres en què els pobles exerceixen el dret a l'autodeterminació seguint la legislació internacional vigent, però aquest és l'únic cas en què l'estat en qüestió permet l'autodeterminació als seus grups de població dins del marc de l'estat. Tot i que els governs estatals sovint volen tractar els conflictes d'autodeterminació com un assumpte intern, considerant-los un desafiament a l'ordre constitucional de l'estat i abordant-los només sobre aquesta base, en aquest article demostrarem que el dret internacional fa que el respecte pel dret i l'exercici de l'autodeterminació sigui una qüestió d'atenció i responsabilitat internacional. En les observacions finals d'aquest article assenyalarem el potencial d'un codi de bones pràctiques europeu per ampliar l'aplicació de l'autodeterminació plasmant l'experiència i els principis europeus i, per tant, per incidir en el curs del dret internacional sobre aquesta qüestió.

Fonaments de l'autodeterminació

L'autodeterminació i la democràcia es fonamenten en els mateixos principis elementals. La noció bàsica que el govern hauria de sostenir-se en el consentiment dels governats existeix des de fa segles i és un principi fonamental de la democràcia. Comporta el principi que els governats tenen dret a triar qui i com els governa, cosa que també forma part de l'essència de l'autodeterminació. En alguns aspectes, l'autodeterminació és una expressió encara més fonamental d'aquest principi d'elecció, perquè pot afectar l'elecció de comunitats d'éssers humans per governar-se, és a dir, a ser governades per membres de les seves pròpies comunitats segons els seus talents i prioritats o a ser governades per altres que poden no compartir els seus interessos, necessitats i prioritats. John Stuart Mill, un dels filòsofs polítics més influents del segle XIX i que va tenir un efecte profund sobre el pensament democràtic, va expressar la característica comuna entre la noció d'elecció en el fonament del principi de la democràcia i de l'autodeterminació en el seu famós assaig *Consideracions sobre el govern representatiu* quan va escriure: “La qüestió del govern hauria de ser decidida pels governats. [...] Difícilment podem saber què podria fer, o fins i tot determinar, cap divisió de la raça humana, amb quins dels diversos cossos col·lectius d'éssers humans decideixen associar-se” [1]. Tot i que ja era un concepte filosòfic naixent, l'ús de l'autodeterminació en un context legal internacional es va exercir principalment durant el període immediat després de la Primera Guerra Mundial, quan el president dels Estats Units Woodrow Wilson va afirmar que:

- “Ara els pobles només poden estar dominats i governats pel seu propi consentiment.

Autodeterminació no és una simple paraula. És un principi d'acció imperatiu, que a partir d'ara els homes d'estat no haurien de córrer el risc d'ignorar" [2].

Aquestes paraules van ser més que una simple declaració política, ja que l'autodeterminació es va convertir en la base per reestructurar Europa després de la Primera Guerra Mundial, de manera que van aparèixer nous estats i es van redefinir les fronteres especialment segons la identitat nacional i mitjançant actes d'elecció portats a terme a través de referèndums [3]. L'autodeterminació no era només un principi filosòfic i polític liberal occidental. També es va incorporar en el pensament marxista sobre l'alliberament nacional, que va arrelar a l'URSS aproximadament al mateix temps. Lenin considerava que el dret a l'autodeterminació era part de la ideologia socialista. "Seria una traïció al socialisme no aplicar l'autodeterminació de les nacions en el socialisme", va declarar [4]. Quan el marxisme leninisme va arribar a la Xina, el Partit Comunista revolucionari va reconèixer "categòricament i incondicionalment" el "ple dret a l'autodeterminació" de les "nacionalitats minoritàries", inclòs el dret a formar els seus propis estats independents. En la Constitució de la República Soviètica [xinesa] es va declarar que mongols, tibetans, coreans i d'altres tenien el dret d'unir-se al nou estat xinès o formar el seu propi estat [5].

A partir de 1945, l'autodeterminació va assolir l'estatus de principi fundacional de les Nacions Unides i de dret fonamental dels pobles

L'efecte combinat d'aquestes idees i novetats va ser que l'autodeterminació es va convertir en un concepte acceptat en les relacions internacionals, cosa que va obrir el camí a incorporar-lo al dret internacional després de la Segona Guerra Mundial. Amb l'adopció de la Carta de les Nacions Unides el 1945 i amb la finalització dels dos Pactes Internacionals de Drets Humans el 1966 (l'ICCPR i l'ICESCR, per les seves sigles en anglès), l'autodeterminació va assolir l'estatus de principi fundacional de l'ONU i de dret fonamental dels pobles d'acord amb el dret internacional, tot i que també es reconeix com a condició essencial o requisit previ per gaudir dels drets humans individuals.

Un principi i un dret

Avui l'autodeterminació és un principi fonamental de les relacions internacionals i un dret d'acord amb el dret internacional, la finalitat del qual és l'apoderament de les persones com a poble. Els fundadors de l'ONU van establir el principi d'autodeterminació com a fonament de la pau i de les relacions amistoses entre les nacions, el propòsit principal de l'organització [6]. Com a dret, l'autodeterminació comprèn el dret de tots els pobles a decidir el seu propi destí i a participar plenament en les decisions sobre les normes polítiques, econòmiques, socials i culturals per les quals opera la seva societat [7].

La ubicació al primer article de la Carta de les Nacions Unides remarca la naturalesa i la importància del principi d'autodeterminació. Tal com està recollit a la Carta, el principi inicialment estava destinat a protegir els estats i a expressar que "els estats i el seu poble

tenen dret a ser independents del domini estranger” [8], però va evolucionar ràpidament per aplicar-se a les colònies i territoris fideïcomissaris, i a tots els pobles sota subjugació, dominació i explotació estrangera. La dimensió com a dret humà de l'autodeterminació, en particular, va ampliar el significat dels pobles sota subjugació, dominació i explotació estrangera per cobrir qualsevol forma d'administració estrangera similar a la dominació colonial o que fos opressiva [9]. Avui l'autodeterminació és no només un principi fonamental, sinó un dret humà que pertany a classificacions del dret internacional. Com a tal, està recollit en el primer article comú als dos Pactes Internacionals de Drets Humans [10]. De fet, es considera un requisit previ per gaudir dels drets humans individuals d'acord amb el dret internacional [11]. Així ho ha remarcat el Comitè de Drets Humans, l'òrgan de tractats responsable de supervisar la implementació de l'ICCPR:

- “El dret a l'autodeterminació té una importància especial perquè el seu exercici és una condició essencial per a la garantia efectiva i el compliment dels drets humans individuals i per a la promoció i enfortiment d'aquests drets. És per aquesta raó que els estats van establir el dret a l'autodeterminació en una disposició de dret positiu i van situar-la a l'article 1, separat i abans de la resta de drets dels dos pactes” [12].

El dret a l'autodeterminació es considera una “condició essencial” perquè quan un poble està sotmès a l'opressió, els drets humans individuals dels seus membres no es poden protegir plenament. Per aquest motiu, els Pactes de Drets Humans i les principals resolucions de l'Assemblea General sobre l'autodeterminació remarquen que aquest dret fonamental pertany a “tots els pobles”. El seu corollari és l'obligació de tots els estats de respectar i implementar l'autodeterminació i de no obstaculitzar els pobles que intentin exercir-la. L'Assemblea General de les Nacions Unides, en les resolucions 1514 (XV) (1960) [13] i 2625 (XXV) (1970) [14], totes dues considerades declaratives del dret internacional consuetudinari [15], aclareix particularment que “sotmetre els pobles a la subjugació, dominació i explotació estrangera constitueix una violació del principi d'igualtat de drets i autodeterminació dels pobles, així com una negació dels drets humans fonamentals, i és contrària a la Carta” [16], mentre que la Resolució 1514 afegeix que també constitueix “un impediment per a la promoció de la pau i la cooperació mundials” [17]. Utilitzant un llenguatge molt similar al d'aquesta resolució i el dels Pactes de Drets Humans, la Resolució 2625 prossegueix afirmant que, en virtut del principi d'igualtat de drets i autodeterminació dels pobles:

- “Tots els pobles tenen dret a determinar lliurement, sense interferències externes, el seu estatus polític i a perseguir el seu progrés econòmic, social i cultural, i cada estat té el deure de respectar aquest dret d'acord amb les disposicions de la Carta”.

Malgrat que aquestes resolucions expressen el dret a l'autodeterminació en termes generals, també exposen el principi que la integritat territorial dels estats ha de ser protegida en determinades circumstàncies, cosa que significa una possible limitació a l'exercici d'aquest dret. Més tard tornarem en detall a aquesta qüestió, ja que és important entendre els paràmetres per exercir l'autodeterminació.

El significat de l'autodeterminació

El dret a l'autodeterminació es defineix en el primer paràgraf de l'article 1, comú tant en l'ICCPR com en l'ICESCR, com el dret de “tots els pobles” a “determinar lliurement el seu estatus polític i perseguir lliurement el seu progrés econòmic, social i cultural”. Aquesta definició es repeteix en gran manera en tots els tractats i documents internacionals i regionals sobre drets humans que contenen el dret a l'autodeterminació i, per tant, està consolidada.

La Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles detalla el dret a l'autodeterminació i aporta més claredat quant al seu abast i aplicació:

1. Tots els pobles tindran dret a l'existència. Tindran el dret inqüestionable i inalienable a l'autodeterminació. Determinaran lliurement el seu estatus polític i lluitaran pel seu progrés econòmic i social segons la política que hagin escollit lliurement.
2. Els pobles colonitzats o oprimits tindran dret a alliberar-se dels vincles de dominació recurrent a qualsevol mitjà reconegut per la comunitat internacional.
3. Tots els pobles tindran dret a l'assistència dels estats que formen part d'aquesta Carta en la seva lluita d'alliberament contra el domini estranger, sigui polític, econòmic o cultural [\[18\]](#).

Tot i que sovint es considera principalment un dret polític, l'autodeterminació té els components econòmics, socials i culturals com confirma la seva definició. Això també es tracta en certa manera a l'article 55 de la Carta de les Nacions Unides, així com al paràgraf 2 de l'article 1 de l'ICCPR i de l'ICESCR, que afirma:

- “Tots els pobles poden disposar lliurement, per als seus objectius, de la seva riquesa i recursos naturals sense perjudici de les obligacions derivades de la cooperació econòmica internacional, basades en el principi del benefici mutu i del dret internacional. En cap cas es pot privar un poble dels seus mitjans de subsistència”.

La Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles torna a ser més explícita en aquest sentit:

1. Tots els pobles disposaran lliurement de la seva riquesa i recursos naturals. Aquest dret s'exercirà en interès exclusiu de les persones. En cap cas se'n privarà un poble.
2. En cas d'espoli, les persones desposseïdes tenen dret a la recuperació lícita dels seus béns, així com a una indemnització adequada.
3. La lliure disposició de la riquesa i els recursos naturals s'exercirà sense perjudici de l'obligació de promoure la cooperació econòmica internacional basada en el respecte

mutu, l'intercanvi equitatiu i els principis del dret internacional [19].

Pobles amb dret a l'autodeterminació

Hi ha hagut molts intents d'establir una definició de *poble* respecte al dret a l'autodeterminació [20]. La descripció d'*un poble* a la qual es fa referència més freqüentment és l'establerta pel grup d'experts convocats amb aquesta finalitat per la UNESCO [21]:

1. Un grup d'éssers humans individuals que comparteixen alguns o tots els trets següents: una tradició històrica comuna; identitat racial o ètnica; homogeneïtat cultural; unitat lingüística; afinitat religiosa o ideològica; connexió territorial; vida econòmica comuna.
2. El grup ha de consistir en un nombre determinat d'individus que no ha de ser elevat (per exemple, els habitants de microestats), però que ha de ser més que una simple associació d'individus dins d'un estat;
3. El conjunt del grup ha de tenir la voluntat d'identificar-se com a poble o tenir la consciència de ser un poble, i permetre que alguns grups o membres d'aquests grups, encara que comparteixin les característiques anteriors, no tinguin aquesta voluntat ni consciència; i possiblement,
4. El grup ha de tenir institucions o altres mitjans per expressar les seves característiques comunes i la seva voluntat per a la identitat.

Aquesta definició té elements objectius i també el requisit subjectiu que el grup es consideri a si mateix un poble. És flexible, ja que no cal complir tots els elements objectius de les característiques compartides. L'autoidentificació és una part essencial de la definició de *poble*, especialment perquè “les nacions i els pobles, com les poblacions genètiques, són recents, contingents i s'han format i tornat a formar constantment al llarg de la història” [22], sovint a causa de l'opressió que han patit o de la recerca de certs objectius [23].

De fet, en moltes situacions és evident qui són els “pobles” pel que fa al dret a l'autodeterminació. Com es mostrarà més endavant, hi ha una acceptació universal, per exemple, del fet que les poblacions colonitzades dels països i territoris colonials són pobles, igual que altres grups de població sotmesos a la “subjugació, dominació i explotació estrangera” [24].

Amb la finalitat de poder aplicar el dret a l'autodeterminació, un poble s'ha de definir de manera general i inclusiva. Aquesta

definició no pot ser imposada, ja que ha de respectar l'autoidentificació d'un grup com a poble i adaptar-se a les circumstàncies que existeixen a tot el món. És possible que es requereixi algun nexa territorial, tot i que també pot incloure grups que viuen fora de les fronteres estatals

Hi ha una pràctica estatal significativa que aplica l'autodeterminació més enllà del context colonial i hi ha una acceptació creixent que els pobles indígenes es qualifiquen de pobles per aquesta raó [25]. A més, una acció opressiva constant per part dels que tenen el poder sobre un altre grup també pot indicar que el grup és un "poble" respecte a l'autodeterminació, sobretot perquè l'opressió pot ser un catalitzador per a la identificació del grup com a poble. El reconeixement en una constitució, legislació o costum nacional (per exemple, la creació d'una regió autònoma d'acord amb aquesta identificació) poden ser proves perquè un grup es pugui considerar un poble. El reconeixement per part d'altres estats també en pot constituir una prova. Tot i que el reconeixement extern pot ser molt útil per al grup, no és conclouent a l'hora de determinar la seva qualificació com a poble respecte al dret a l'autodeterminació. La dependència dels capricis dels governs per a l'existència d'un dret debilitaria el concepte mateix de dret humà, sobretot per ser, per exemple, inherent a la dignitat humana [26].

Per tant, un poble, amb la finalitat de poder aplicar el dret a l'autodeterminació, s'ha de definir de manera general i inclusiva. No pot ser decidit per estats sols ni imposat a un grup, ja que ha de respectar l'autoidentificació d'un grup com a poble i adaptar-se a les moltes circumstàncies que existeixen a tot el món [27]. És possible que es requereixi algun nexa territorial, tot i que un poble pot incloure només una part de la població en un estat i alhora incloure grups que viuen fora de les fronteres territorials estatals.

Aplicació del dret a l'autodeterminació

Tot i que després de la Primera Guerra Mundial el principi d'autodeterminació es va aplicar principalment a grups nacionals (sovint identificats actualment com a *minories nacionals*) dins dels estats d'Europa, l'enfocament es va traslladar als pobles i països colonitzats després de la Segona Guerra Mundial. Més recentment, s'ha tornat a aplicar a les entitats polítiques subestatal establertes d'acord amb la nacionalitat.

Aplicació a països i pobles colonials

Un dels primers enfocaments de l'ONU va ser l'aplicació de l'autodeterminació als "països i pobles colonials" per "acabar de manera incondicional i ràpida amb el colonialisme en totes les seves formes i manifestacions" [28]. L'article 1 (3) de l'ICCPR i l'ICESCR, tal com s'ha citat anteriorment, fa referència explícita a l'especial responsabilitat de les potències colonials pel que fa als "territoris no autònoms" quant al dret a l'autodeterminació. El terme *territoris no autònoms* fa referència a la llista de territoris de les Nacions Unides designats com a territoris colonials. Tot i que aquesta llista no va ser mai exhaustiva (sobretot perquè

era possible que els estats retiressin territoris de la llista unilateralment), el terme *territoris no autònoms* era una abreviatura reconeguda de l'ONU per a territoris [29] o 'països' [30] colonials, on hi ha formes de govern i on el dret a l'autodeterminació pertany als pobles els territoris o països dels quals estan colonitzats.

El Tribunal Internacional de Justícia (TIJ) ha afirmat sistemàticament que el dret a l'autodeterminació s'aplica als pobles de tots els territoris colonials. Ho va fer al *Namibia Opinion*, sobre la presència il·legal de Sud-àfrica a Namíbia, de la manera següent:

- “El desenvolupament posterior del dret internacional pel que fa als territoris no autònoms, tal com està recollit a la Carta de les Nacions Unides, va fer que el principi d'autodeterminació es pogués aplicar a tots aquests territoris. [...] L'objectiu final d'aquest deure sagrat era l'autodeterminació i la independència dels pobles afectats” [31].

El TIJ va confirmar aquesta posició en el cas del Sàhara Occidental, en el qual el jutge Dillard va afirmar que “les interlocutòries del Tribunal indiquen, segons el meu parer, que ha aparegut una norma de dret internacional aplicable a la descolonització d'aquells territoris no autònoms que estan sota la protecció de les Nacions Unides” [32]. Així, el dret a l'autodeterminació s'aplica a tots els pobles dels territoris colonials com una qüestió de dret internacional consuetudinari almenys des del 1960 [33], fet que es confirma tenint en compte la pràctica anterior dels estats. Entre el 1957 i el 1960, 22 colònies es van independitzar i el nombre d'estats membres de les Nacions Unides va augmentar un 20% en només tres anys [34]. Alguns autors han conclòs que el dret a l'autodeterminació dels pobles colonials ara és una qüestió *ius cogens*, és a dir, “una norma [imperativa] [del dret internacional general] de la qual no es permet cap derogació” [35].

Aplicació més enllà del context colonial

L'aplicació del dret d'autodeterminació no es limita als pobles colonials, sinó que s'estén a tots els pobles sotmesos a la subjugació, dominació i explotació estrangeres. Això vol dir que quan un poble és oprimat, per exemple, sota una ocupació militar estrangera, o es violen els drets humans dels seus membres sistemàticament o durant un període de temps significatiu, el seu dret a l'autodeterminació s'aplica en tota la seva extensió [36]. El TIJ ha declarat que el dret a l'autodeterminació és “un dels principis essencials del dret internacional contemporani” i té “un caràcter *erga omnes*” [37], reconeixent així la seva naturalesa vinculant i la seva aplicabilitat més enllà de les situacions colonials. Tenir un caràcter *erga omnes* significa que tots els estats estan obligats a protegir i respectar el dret a l'autodeterminació en totes les situacions en què s'apliqui aquest dret, no només en les colonials.

Des de l'any 1960, el dret a l'autodeterminació no s'ha expressat en cap document internacional o regional únicament en el context dels territoris colonials, sinó més aviat com un dret de “tots els pobles”, de manera que, tal com va expressar un dels principals experts en la qüestió, “l'autodeterminació mai es podria considerar un dret exclusiu dels

pobles colonials” [38]. Les formes i manifestacions del colonialisme rellevants per a l’aplicació del dret a l’autodeterminació són sobre la naturalesa opressora del poder administratiu sobre un poble i no simplement sobre la distància física del poder colonial administrador del territori colonial [39]. De fet, fins i tot la Resolució 1514 tractava el colonialisme “en totes les seves formes i manifestacions” [40]. La Resolució 2625 es refereix explícitament als “pobles sotmesos a la subjugació, dominació i explotació estrangeres” com a violacions del principi d’igualtat de drets i autodeterminació dels pobles, dels drets humans fonamentals i de la Carta de les Nacions Unides [41], un llenguatge ferm i clar que no es limita als pobles colonials, sinó que s’aplica a tots els pobles. Per tant, com afirma el llenguatge clar de l’article 1 dels Pactes de Drets Humans i de les esmentades declaracions de les Nacions Unides (res. de l’UNGA 1514 i 2625), el dret a l’autodeterminació pertany a *qualsevol poble de qualsevol territori* que estigui sotmès a la subjugació, dominació i explotació estrangeres [42].

La pràctica estatal reforça aquesta visió. És en aquest context en el qual s’ha de llegir la visió del TIJ a l’opinió consultiva sobre el mur, que va reconèixer el dret del poble palestí a l’autodeterminació [43]. L’Assemblea General de les Nacions Unides ha reconegut repetidament el dret d’autodeterminació dels palestins i, el 1974, va concedir l’estatus d’observadora de l’ONU a l’Organització per a l’Alliberament de Palestina (OAP) com a legítima organització representativa del poble palestí [44].

Els referèndums a Eritrea i al Sudan del Sud el 1993 i el 2011 van ser la culminació de llargues lluites per l’autodeterminació i, per tant, un nombre significatiu de membres de la comunitat internacional de diferents vessants de la qüestió els van considerar exercicis del dret a l’autodeterminació. El secretari d’Estat adjunt dels Estats Units, Herman Jay Cohen, per exemple, sobre la convocatòria d’un referèndum del moviment d’alliberament eritreu el 1991, va afirmar:

- “Si [els eritreus] volen exercir el dret a l’autodeterminació, ningú els detindrà. [...] Els Estats Units no els aturaran ni els ho permetrà” [45].

Thabo Mbeki, president del Comitè d’Implementació d’Alt Nivell de la Unió Africana per al Sudan, va parlar del referèndum del Sudan del Sud del gener del 2011 com “l’exercici del dret a l’autodeterminació per part dels sudanesos del sud” i “una culminació adequada per a un llarg període de lluita” [46] en una conferència oficial que va pronunciar la vigília del referèndum.

El referèndum d’autodeterminació de Timor Oriental el 1999 s’ha considerat part de la categoria de descolonització (de Portugal), ja que s’havia mantingut a la llista de territoris no autònoms de l’ONU i tècnicament Portugal va continuar sent reconegut com a poder administratiu per l’ONU després de la invasió i annexió de Timor Oriental per part d’Indonèsia el 1975. Però, tant en el fons com en la forma, era un acte d’autodeterminació que pretenia posar fi, i així ho va fer, a vint-i-cinc anys d’ocupació, és a dir, a la dominació, la subjugació i l’explotació estrangera de Timor Oriental per part Indonèsia, no per l’antiga potència colonial [47].

Moltes de les situacions que generen reivindicacions d'autodeterminació, fins i tot les més recents, tenen les seves arrels en antigues iniciatives imperials i colonials, però les reivindicacions i exercicis d'autodeterminació es refereixen a altres formes modernes de dominació, subjugació i explotació estrangeres, que sovint impliquen ocupació i annexió, no per una potència colonial europea, sinó per un veí geogràfic. Aquest va ser el cas no només de Timor Oriental, sinó també d'Eritrea (una colònia italiana del 1890 al 1947 i després part d'Etiòpia), el Sudan del Sud (governat com a part del condomini anglo-egipci del Sudan fins a la independència d'aquest últim el 1956, després de la qual va formar part del Sudan independent), i és un cas similar al del Tibet (sota protecció imperial o protectorat Qing i també sotmès a l'esfera d'influència britànica i a les maquinacions imperialistes, ara forma part de la República Popular de la Xina), Bougainville (colonitzada per Alemanya fins a la Segona Guerra Mundial i ara part de Papua Nova Guinea), Papua Occidental (sota domini colonial holandès fins al 1962 i després part d'Indonèsia), el Sàhara Occidental (sota domini colonial francès i espanyol i ara sota poder marroquí) i Palestina (sota domini colonial britànic fins al 1948 i ara ocupat per Israel). Aquests casos d'autodeterminació, reconeguts en diversos graus per la comunitat internacional, no estaven ni estan destinats a l'alliberament de les antigues potències colonials, sinó a l'alliberament de la dominació, la subjugació i l'explotació per part d'un estat adjacent dominant, considerat aliè i opressor.

Les repúbliques d'estats federals o estats que existien abans de la unió involuntària o fins i tot voluntària amb d'altres poden exercir l'autodeterminació en determinades situacions. L'ONU ja va reconèixer el dret del poble tibetà a l'autodeterminació el 1961 [48]. Quan l'Alemanya de l'Est i l'Oest es van unir en un estat el 1990, després de 45 anys de dominació soviètica de l'Alemanya de l'Est, es va expressar explícitament en un tractat signat per quatre dels cinc membres permanents de l'ONU que es feia com a part de l'exercici del dret a l'autodeterminació del poble alemany [49]. També es va apel·lar al dret a l'autodeterminació en el context de la dissolució de l'URSS i Iugoslàvia, i va ser reconegut a la declaració de la Comunitat Europea sobre Iugoslàvia i a la seva Declaració de les directrius sobre el reconeixement de nous estats a l'Europa de l'Est i a la Unió Soviètica [50]. Els estats bàltics van recuperar la seva independència perduda, mentre que les repúbliques de Geòrgia, Armènia i Àsia Central que abans formaven part de la Unió Soviètica també van assolir la sobirania mitjançant actes d'autodeterminació [51]. La separació mútua i per acord de les repúbliques txeca i eslovaca era una expressió d'autodeterminació [52]. Cap d'aquestes situacions era de tipus colonial i, tot i que històricament algunes es podien remuntar a iniciatives imperials anteriors, es referien a situacions de separació i/o emancipació de la dominació estrangera o d'unions que ja no funcionaven i que en la majoria dels casos comportaven elements de dominació, subjugació o l'explotació o que els tenien potencialment.

No només les repúbliques d'estats federals o antics estats poden reclamar l'autodeterminació en determinades situacions. La revocació o la reducció de l'autonomia reconeguda, especialment quan s'acompanya d'opressió, també provoca reivindicacions vàlides d'autodeterminació. Kosovo va prevaler en la seva lluita i guerra d'autodeterminació, que va ser precipitada per la reducció del seu estatut autònom per part de Sèrbia [53], després d'una intervenció internacional per aturar les violacions dels drets humans que va conduir a la Proposta integral del 2007 per a l'acord sobre l'estatut de Kosovo [54]. En el cas

de Txetxènia, tot i que Rússia i Txetxènia van fer referència al dret a l'autodeterminació en el seu acord del 1996 sobre els principis per a la resolució del conflicte amb la facilitació de l'OSCE, finalment Rússia en va impedir la implementació [55].

A partir de tot el que s'ha dit anteriorment, queda clar que el dret a l'autodeterminació també s'aplica als pobles i territoris que no es troben a una distància d'"aigua salada" de l'estat dominant, però que existeixen dins d'un estat contigu reconegut [56].

No només les repúbliques d'estats federals o antics estats poden reclamar l'autodeterminació en determinades situacions; la revocació o reducció de l'autonomia reconeguda, sobretot quan s'acompanya d'opressió, també genera reivindicacions d'autodeterminació vàlides

Molts dels casos esmentats aquí es refereixen a "l'obtenció o restauració de la categoria d'estat per part d'una regió o persones més o menys autònomes", que condueixen principalment al naixement o restauració d'estats [57]. Suggereix que no només l'existència prèvia d'un estat, sinó també el reconeixement constitucional de l'estatus autònom d'un poble o d'un territori dins d'un estat, cosa que "implica l'acceptació [d'aquest últim] *nolens volens* de la subjectivitat específica d'aquest grup de persones i territori" [58], i que pot ser un element important (encara que no necessàriament decisiu) de les reivindicacions legítimes d'autodeterminació [59].

Un element d'importància per a alguns exemples esmentats anteriorment que van conduir al (re)naixement o restauració d'estats, secessió i independència, es refereix a la desobediència de les normes jurídiques internacionals per part de l'estat dominant pel que fa a les persones demandants. Es tractava de la manera en la qual l'estat va imposar el seu domini sobre aquests últims (mitjançant la força, l'ocupació, l'annexió il·legal, la imposició d'acords sota l'amenaça d'utilitzar la força, tot violacions de les normes imperatives del dret internacional) i/o el tractament opressiu de les persones demandants infringint la llei internacional sobre drets humans [60].

L'exercici del dret a l'autodeterminació

La Resolució 1541 de l'Assemblea General, adoptada l'endemà de la Resolució 1514, estableix com es pot exercir el dret a l'autodeterminació i deixa clar que la independència és només una de les opcions disponibles [61]. La resolució 2625 ho aclareix i estableix els mètodes principals. Estipula que:

- "La creació d'un estat sobirà i independent, la lliure associació o integració amb un estat independent o l'aparició de qualsevol altre estatus polític que lliurement determini un poble constitueixen formes d'aplicació del dret d'autodeterminació d'aquest poble".

Tot i que la gran majoria de pobles dels territoris colonials van exercir el seu dret a l'autodeterminació mitjançant la independència, aquest no era l'únic mètode que tenien a l'abast, ni era l'únic mètode que van utilitzar els pobles colonials i no colonials. Per exemple, les colònies britànica i italiana de Somalilàndia es van unir en un estat de Somàlia, una part de la colònia britànica del Camerun es va fusionar amb la colònia francesa del Camerun per formar el nou estat del Camerun i la part restant es va unir a l'estat actual de Nigèria. Els dos Iemen, i l'Alemanya de l'Est i l'Oest, també van exercir l'autodeterminació fusionant-se.

Així, l'autodeterminació es pot exercir establint un estat independent o l'associació amb un altre estat, però també es pot exercir mitjançant recursos interns, és a dir, en el marc de l'estat existent, mitjançant un canvi en les relacions internes i l'administració de l'estat. L'Organització de Seguretat i Cooperació a Europa (OSCE), que ara inclou tots els estats europeus i els antics estats soviètics, els EUA i el Canadà, va acceptar que l'autodeterminació es podia exercir per mètodes externs i interns quan va declarar:

- “En virtut del principi d'igualtat de drets i d'autodeterminació dels pobles, tots els pobles tenen el dret, en plena llibertat, de determinar, quan i com vulguin, el seu estatus polític intern i extern, sense interferències externes, i perseguir com desitgin el seu progrés polític, econòmic, social i cultural” [\[62\]](#).

Fora del context del colonialisme i la subjugació, dominació o explotació estrangeres, el compliment del principi d'integritat territorial dels estats pot requerir que l'autodeterminació s'exerceixi en el marc de l'estat existent. Aquest seria el cas en què, en paraules la Resolució 2625, l'Estat es comporta d'acord amb el principi d'igualtat de drets i autodeterminació i, per tant, posseeix “un govern que representa tot el poble pertanyent al territori sense distinció de raça, credo o color” [\[63\]](#).

La decisió del Tribunal Suprem del Canadà, Reenviament relatiu a la secessió del Quebec, reflecteix aquesta posició. Quan se li va preguntar per determinar si existeix un dret unilateral a la secessió segons el dret internacional, el tribunal va afirmar:

- “El dret a la secessió només apareix sota el principi d'autodeterminació de les persones segons el dret internacional, en el qual ‘un poble’ es regeix com a part d'un imperi colonial; en el qual ‘un poble’ està sotmès a la subjugació, dominació o explotació estrangera; i possiblement quan es nega a ‘un poble’ qualsevol l'exercici significatiu del seu dret a l'autodeterminació dins de l'estat del qual forma part. En altres circumstàncies, s'espera que els pobles assoleixin l'autodeterminació en el marc del seu estat existent” [\[64\]](#).

A aquest fet el segueix, segons el Tribunal, el principi segons el qual:

- “Un estat el govern del qual representa el conjunt de les persones o pobles residents al seu territori, d'acord amb la igualtat i sense discriminacions, i que respecta els principis d'autodeterminació en els seus acords interns, té dret a mantenir la seva integritat territorial segons el dret internacional i que aquesta integritat territorial

sigui reconeguda per altres estats” [65].

Tot i que la independència es veu sovint com l’única opció per als pobles que volen exercir el seu dret a l’autodeterminació, és una opció de moltes, i normalment no és la primera opció que es pot exercir legalment segons el dret internacional. La decisió del Tribunal canadenc és útil per articular l’autodeterminació externa i interna:

- “Les fonts reconegudes del dret internacional estableixen que el dret a l’autodeterminació d’un poble normalment es compleix mitjançant l’autodeterminació interna, la recerca d’un progrés polític, econòmic, social i cultural d’un poble en el marc d’un estat existent. Un dret a l’autodeterminació externa (que en aquest cas potencialment es concreta en l’afirmació d’un dret a la secessió unilateral) sorgeix només en els casos més extrems i, fins i tot, en circumstàncies acuradament definides” [66].

El que indica el Tribunal és que, en la majoria dels casos fora del context colonial i del de subjugació, dominació o explotació estrangera, la recerca unilateral de la independència no es considerarà el primer pas legítim en l’exercici del dret a l’autodeterminació. Tanmateix, si altres mètodes d’exercici, com l’autodeterminació interna, fossin impossibles a causa de les accions de l’estat i si hi ha una opressió augmentada del grup com a grup, aleshores es pot argumentar que, en aquestes circumstàncies limitades, el poble podria exercir el seu dret a l’autodeterminació buscant la independència com a últim recurs [67].

L’autodeterminació interna pot comprendre tota una gamma de formes i graus d’autonomia, autogovern i separació, i inclou també règims de protecció i altres disposicions dins del marc i l’ordre constitucional de l’Estat

L’autodeterminació interna pot comprendre tota una gamma de formes i graus d’autonomia o “autogovern i separació”, territorials o no, i pot consistir en règims de protecció i altres disposicions dins del marc i l’ordre constitucional de l’Estat [68]. Hi ha molts exemples d’estats especials en la pràctica estatal. Van des dels amplis estats d’autonomia territorial de les illes Aland i el Tirol del Sud-Alto Adige (tots dos establerts per tractat), les autonomies de Groenlàndia i Zanzíbar, la varietat d’estats i règims constitucionals especials de pobles i polítiques ètnicament i històricament diferents, a les disputades autonomies de diverses repúbliques de la Federació Russa i altres antigues repúbliques soviètiques. També s’ofereixen exemples dels règims d’autonomia transfronterers per als samis als estats nòrdics, la transferència d’alguns poders legislatius a Escòcia i Gal·les al Regne Unit, i al País Basc i Catalunya a Espanya, el control sobre qüestions culturals, lingüístiques i altres, dins dels cantons suïssos, i una forma de federalisme a Bòsnia i Hercegovina i a l’Iraq. Altres exemples inclouen l’acord d’autonomia parcialment implementat a Chittagong Hill Tracts de Bangladesh, Guna Yala a Panamà, les regions autònomes atlàntiques de Nicaragua, la Cordillera i Mindanao a Filipines, Aceh a Indonèsia i les regions del nord de Mali [69].

El fet que aquests estatus especials siguin resultat o expressions d'autodeterminació depèn de les circumstàncies de la seva creació, així com de la naturalesa i forma de la seva implementació. Un exemple d'autonomia de transició és el de l'estatus de Bougainville, com estableixen els termes de l'Acord de Pau de Bougainville del 2001, pel qual es garantia als habitants d'aquesta illa un referèndum sobre l'estatus del territori. El referèndum es va celebrar del 23 de novembre al 3 de desembre del 2019, amb una majoria aclaparadora que va votar per la independència [70]. El dret a l'autodeterminació dels pobles indígenes avui està reconegut explícitament a l'article 3 de la Declaració de les Nacions Unides sobre els drets dels pobles indígenes, aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 2007 [71]. La declaració, però, la qualifica en termes d'autodeterminació interna:

- “Els pobles indígenes, en exercir el seu dret a l'autodeterminació, tenen dret a l'autonomia o a l'autogovern en qüestions relacionades amb les seves qüestions internes i locals, així com amb els mitjans per finançar les seves funcions autònomes” [72].

I, a més,

- “Els pobles indígenes tenen el dret de mantenir i enfortir les seves institucions polítiques, legals, econòmiques, socials i culturals, tot conservant el seu dret a participar plenament, si així ho desitgen, en la vida política, econòmica, social i cultural de l'Estat” [73].

Aquest reconeixement del dret a l'autodeterminació interna dels pobles indígenes no exclou necessàriament el dret a separar-se quan un poble també compleixi les condicions exposades anteriorment per al ple exercici de l'autodeterminació, com mostren els exemples de Bougainville i Palau, així com el reconeixement del dret a l'autodeterminació de Papua Occidental a l'Acord de Nova York del 1962 [74].

Procediments per a l'exercici del dret a l'autodeterminació

Reflex dels seus fonaments democràtics, el dret a l'autodeterminació l'han d'exercir els pobles pertinents mitjançant la seva “voluntat i desig expressats lliurement” [75]. Tot i que la Resolució 1514 de l'Assemblea General fa referència específica als territoris fideïcomissaris i no autònoms, aquesta obligació reflecteix el dret internacional consuetudinari sobre els requisits per a un exercici vàlid d'autodeterminació. El TIJ ho va confirmar en el seu document *Opinió del Sàhara Occidental*, on afirmava que “l'aplicació del dret d'autodeterminació requereix una expressió lliure i sincera de la voluntat dels pobles afectats” [76]. El principi d'oferir a un poble una elecció totalment informada, lliure i sincera (un principi fonamentat en els principis i la pràctica democràtica) s'aplica a tots els exercicis del dret a l'autodeterminació.

La salvaguarda d'aquesta qüestió es posa en relleu quan es presenta a un poble la possibilitat

de triar un estatus que no equival a la plena independència. Pel que fa als territoris no autònoms, la Resolució 1541 estableix els requisits de procediment sobre com s'ha de determinar la voluntat del poble en aquestes situacions. El principi IX de la Resolució 1541 requereix que:

- “La integració hauria de ser el resultat dels desitjos expressats lliurement pels pobles del territori actuant amb ple coneixement del canvi en el seu estatus, ja que la seva voluntat s’han expressat mitjançant processos informats i democràtics, impartits de manera imparcial i basats en el sufragi adult universal” [77].

Aquests estrictes requisits procedimentals estan establerts de manera que, quan un territori no autogovernat està dividit, integrat o sota poder colonial, es redueix el risc de la subjugació colonial continuada [78]. Aquesta situació s’ha de distingir d’una altra en la qual la colònia declara la independència amb la seva integritat territorial intacta. Els diferents requisits procedimentals de la Resolució 1541 per a la divisió o integració reflecteixen la necessitat de garantir que, en l’exercici de l’autodeterminació, s’hagi de donar al poble una plena elecció informada, lliure i sincera abans d’acceptar un estatus inferior a la independència.

En la majoria dels casos, la voluntat del poble es pot determinar mitjançant una consulta popular, com per exemple amb un referèndum o unes eleccions amb sufragi universal, en què la qüestió de l’exercici de l’autodeterminació es trasllada al poble. La pràctica estatal dels anys cinquanta i seixanta dona fe dels requisits d’aquestes eleccions o plebiscits, pel qual es permet al poble una elecció lliure i autèntica sobre la divisió o integració d’un territori no autònom, i suggereix la constant importància d’aquesta expressió de la voluntat del poble [79].

Les consultes es poden manipular. Quan Indonèsia va intentar integrar Papua Occidental, que havia estat sota una administració colonial holandesa separada de la resta d’Indonèsia, només es va demanar a alguns líders indígenes la seva opinió sobre si acceptarien el control indonesi [80]. Una pràctica estatal més recent confirma el requisit del dret internacional consuetudinari que hi hagi una “elecció lliure i sincera”, expressada mitjançant un vot democràtic, portada a terme imparcialment i sense coaccions [81].

Pot haver-hi circumstàncies excepcionals en què no hi hagi consulta, com ara quan la posició és clara en totes les circumstàncies. Per exemple, durant la dissolució de l’URSS es van celebrar pocs referèndums fora dels estats bàltics [82].

No sempre és fàcil decidir qui vota als referèndums; generalment es consideren com a votants els residents al territori que pertany o s’associa amb les persones que posseeixen el dret a l’autodeterminació, però el referèndum al Sàhara Occidental obre nous debats

Els votants d'un referèndum generalment es consideren els residents al territori que pertany o s'associa amb les persones que posseeixen el dret a l'autodeterminació. Aquesta era la pràctica en els referèndums als estats bàltics, subestats de l'antiga Iugoslàvia, el Sudan del Sud, Bougainville, etc. En els casos de referèndums celebrats al Quebec i Escòcia, també va votar tota la població d'aquestes regions. Però no sempre és fàcil decidir qui vota. Aquest fet queda palès en el debat sobre quines persones s'han d'incloure en un referèndum sobre el Sàhara Occidental: essencialment si només podrien votar aquells que vivien al Sàhara Occidental en el moment que es va redactar l'opinió consultiva del TIJ o si s'hi podrien incloure les persones que s'hi havia traslladat des d'aleshores (principalment marroquins). Aquest fet forma part d'una preocupació per la transferència de població. La transferència de població que és contrària al dret internacional és aquella en la qual hi ha una política deliberada per part d'un estat de transferir (mitjançant les seves accions i polítiques directes o indirectes) la seva pròpia població d'una zona a una altra, sovint amb pressió sobre els habitants afectats [83].

Relació amb altres principis i drets

El dret a l'autodeterminació té limitacions en el seu exercici i una sèrie de drets, principis i situacions poden afectar potencialment la capacitat dels pobles per exercir aquest dret de forma plena i legítima d'acord amb el dret internacional.

Els drets dels altres

Una limitació té relació amb els drets dels altres. Els dos Pactes Internacionals de Drets Humans estipulen:

- “Res en aquest pacte es pot interpretar que impliqui que cap estat, grup o persona tingui dret a fer cap activitat o acte orientat a la destrucció d'alguns dels drets i llibertats aquí reconeguts o a limitar-los més del que estipula en aquest pacte” [84].

Aquesta limitació s'aplica al dret a l'autodeterminació. Per tant, quan hi ha altres pobles amb dret a l'autodeterminació dins l'estat o la regió, l'exercici del dret està limitat amb la finalitat de tenir en compte els seus drets. Això només es fa en la mesura en què permet exercir tots els drets de la manera més completa possible segons les circumstàncies [85].

El principi d'integritat territorial

Una altra limitació del dret a l'autodeterminació és el principi d'integritat territorial dels estats, un principi utilitzat amb més freqüència pels governs enfrontats a una reivindicació d'autodeterminació. Aquesta limitació es va expressar en la Resolució 2625:

- “Res del paràgraf anterior [que reconeix el dret a l'autodeterminació] s'ha d'entendre que autoritza o fomenta cap acció que trenqui o alteri, totalment o parcialment, la integritat territorial o la unitat política dels estats sobirans i independents que actuïn

d'acord amb el principi d'igualtat de drets i d'autodeterminació dels pobles, tal com s'ha descrit anteriorment, i que, per tant, posseeixen un govern que representi a tot el poble pertanyent al territori sense distinció de raça, credo o color”.

El dret internacional protegeix la integritat territorial dels estats i prohibeix les accions dels estats estrangers, així com les de grups de població dins l'estat, destinades a fragmentar-los. Aquesta és una norma fonamental del dret internacional, però, com passa amb l'autodeterminació, la protecció que ofereix té límits. La integritat territorial i la unitat política dels estats només es protegeixen en la mesura que els estats “[actuïn] d'acord amb el principi d'igualtat de drets i autodeterminació dels pobles” [86]. Per tant, la protecció de la integritat territorial d'un estat és una limitació justificable només en determinades situacions, és a dir, quan es busca la separació de l'estat (per exemple, la independència) i només si un estat “posseeix un govern que representi el conjunt del poble que pertany al territori sense distinció quant a raça, credo o color”. En altres paraules, només pot ser una limitació legalment justificable de l'exercici del dret d'autodeterminació externa quan un estat *ja* permet l'autodeterminació interna plena de les persones demandants.

Per tant, el “poble” aquí es refereix a tots els habitants d'un estat (el “tot el poble” d'un estat), incloses les persones que volen exercir el seu dret a l'autodeterminació. Així, *a fortiori* en els casos en els quals un estat vulnera el dret a l'autodeterminació d'un poble mitjançant l'annexió forçosa i il·legal del territori, negant una autonomia significativa a una comunitat anteriorment autònoma o oprimint un poble i negant-li la capacitat de participar significativament en la determinació del seu propi destí, està actuant en violació del principi d'igualtat de drets i autodeterminació i no mereix la protecció continuada de la seva integritat territorial. La implementació del dret a l'autodeterminació d'un poble que es troba sota el seu domini pot incloure la creació o restauració d'un estat independent [87]. En aquest cas, cal assenyalar que els pobles que reivindiquen l'autodeterminació també tenen dret a la protecció de la integritat del seu territori d'acord amb el dret internacional. Aquest fet queda palès en la redacció de la Resolució 1514, que, tal com es va veure anteriorment en l'opinió de Txagos, representa el dret internacional consuetudinari, inclòs el paràgraf 6, que afirma:

- “Qualsevol intent dirigit a la ruptura parcial o total de la unitat nacional i la integritat territorial d'un país és incompatible amb els propòsits i principis de la Carta de les Nacions Unides”.

La referència a la “integritat territorial d'un país” en la resolució es refereix a la integritat del territori colonial que busca l'autodeterminació, no de l'estat independent del qual pretén separar-se [88]. Per tant, cal anar amb compte en suposar que l'única integritat territorial en qüestió és la de l'estat que la imposa. Un territori colonial i, per analogia, el territori dels pobles sotmesos a subjugació, dominació i explotació estrangera, té la seva pròpia identitat i proteccions legals internacionals.

El principi ‘uti possidetis iure’

El principi d’*uti possidetis iure* estableix que els estats naixents del control administratiu colonial han d’acceptar les fronteres colonials preexistents. L’objectiu és aconseguir l’estabilitat de les fronteres territorials i mantenir la pau i la seguretat internacionals. Una cambra del TIJ ho va deixar clar:

- “El manteniment de l’*statu quo* territorial a Àfrica es veu sovint com el camí més sensat per preservar el que han aconseguit els pobles que han lluitat per la seva independència i evitar una interrupció que privaria el continent dels guanys aconseguits amb molts sacrificis. El requisit essencial d’estabilitat per sobreviure, progressar i consolidar gradualment la seva independència en tots els camps va incloure els estats africans amb criteri a accedir a mantenir les fronteres colonials” [89].

El principi d’*uti possidetis iure* pot semblar sòlid pel que fa a la preservació de la pau i la seguretat internacionals en el moment de la descolonització i la independència. No obstant això, no ha evitat moltes disputes frontereres [90], a causa, principalment, del fet que moltes d’aquestes fronteres es van crear per preservar els interessos dels estats colonials i no estaven relacionades amb fronteres naturals o culturals enteses pels pobles d’aquests indrets [91]. És discutible si aquest principi és, o hauria de ser, igualment aplicable avui en dia en situacions d’autodeterminació.

El TIJ va admetre els problemes d’aquest principi quan va afirmar que l’*uti possidetis iure* és essencialment un principi retrospectiu, que confereix la característica de fronteres internacionals a límits administratius originàriament destinats a altres finalitats” [92]. Es podria argumentar que l’adopció d’aquest principi avui dia dona legitimitat a les accions polítiques o diplomàtiques únicament d’acord amb el fet que aquestes accions van tenir lloc durant l’època imperial i colonial i es van portar a terme sense tenir en compte les opinions sobre el territori de la gent [93]. Per tant, el principi d’*uti possidetis iure* té una legitimitat qüestionable com a limitació del dret a l’autodeterminació. Només s’hauria d’aplicar, si s’escau, en les (avui dia molt poques) situacions de descolonització o, potser, quan els estats implicats en una disputa opten per utilitzar explícitament una frontera colonial com a prova rellevant per a una delimitació de fronteres [94].

Reivindicacions competents

No és estrany que es produeixi una situació en què més d’un estat reivindiqui la sobirania sobre un territori on hi hagi reivindicacions del dret a l’autodeterminació.

En molts casos, un estat afirmarà que un primer tractat li permet (tornar a) guanyar la sobirania, com va fer la Xina en relació amb Hong Kong i com fa Espanya en relació amb Gibraltar, malgrat els desitjos de la gent d’aquest territori [95]. Aquesta situació es va tenir en compte en el cas del Sàhara Occidental:

- “La consulta a la gent d’un territori que espera la descolonització és un imperatiu ineludible. [...] D’aquesta manera, fins i tot si un estat interessat va demanar integrar el territori, no seria possible sense verificar la voluntat lliurement expressada del poble, la condició *sine qua non* de tota descolonització” [96].

El TIJ també va reconèixer aquesta situació en el cas de Timor Oriental, on Portugal era la potència colonial i Indonèsia la potència ocupant. Aquí el tribunal també va dictaminar que hauria de prevaler el dret a l’autodeterminació [97].

Ús de la força

El dret internacional prohibeix l’ús de la força en les relacions internacionals per assolir objectius polítics, i els estats tenen prohibit utilitzar la força per evitar que els pobles exerceixin el seu dret a l’autodeterminació. La resolució 2625 afirma:

- “Tots els estats tenen l’obligació d’abstenir-se de qualsevol acció forçosa que privi els pobles esmentats anteriorment de desenvolupar el principi del seu dret a l’autodeterminació i a la llibertat i la independència”.

Aquesta important restricció al comportament dels estats no sembla restringir els pobles demandants a utilitzar la força per fer valer el seu dret a l’autodeterminació quan els seus intents s’oposen amb la força. De fet, molts pobles han aconseguit l’autodeterminació mitjançant la lluita armada i la Resolució 2625 deixa clar que, si bé un estat no pot fer servir la força per impedir l’exercici del dret a l’autodeterminació, els pobles demandants tenen dret al suport d’altres estats quan resisteixin aquesta acció estatal forçosa [98].

Significativament, quan el 1977 es van acordar els protocols en els convenis de Ginebra del 1949, la seva protecció es va estendre a les guerres d’alliberament nacional, ja que eren “conflictes armats en els quals els pobles lluiten contra la dominació colonial i l’ocupació estrangera i contra els règims racistes en l’exercici del seu dret a l’autodeterminació” [99]. Per descomptat, també poden sorgir altres problemes relacionats amb els drets humans, ja que l’ús de la força no pot transgredir-los, com ara els de les minories.

Evidentment, aquesta disposició del dret internacional no s’ha d’interpretar com un consentiment a l’ús de la força, sobretot dins del context de descolonització. Aquí només s’esmenta per indicar l’aprovació de la llei per la recerca de l’autodeterminació dels pobles quan es reconeix com a legítima i l’obligació dels estats de no negar-ne l’exercici.

Les responsabilitats i obligacions dels estats

Segons el dret internacional, els estats tenen una responsabilitat especial per respectar el dret a l’autodeterminació. Quan un estat desobeeix una norma imperativa (una norma que

és tan fonamental que no se'n permet cap excepció), el dret internacional també imposa obligacions als altres estats. Es prohibeix als estats reconèixer o incitar a desobeir normes imperatives i se'ls exigeix que prenguin mesures per esmenar o resoldre les conseqüències de l'incompliment.

Aquestes obligacions s'estableixen als articles de la Comissió de Dret Internacional (CDI) sobre la responsabilitat dels estats per a actes improcedents internacionals (ARSIWA, per les sigles en anglès), una acreditada codificació del dret internacional consuetudinari i progressista sobre aquest tema [100], i en particular en els articles 40 i 41 [101]. El Tribunal Internacional de Justícia ha ratificat els principis exposats en aquests articles en diversos casos, sobretot en la seva opinió consultiva *Conseqüències legals de la construcció d'un mur* [102]. Els comentaris a l'article 40 exemplifiquen normes que constitueixen normes imperatives del dret consuetudinari general, i el paràgraf 5 dels comentaris col·loca "l'obligació de respectar el dret a l'autodeterminació" entre aquestes normes, cosa que ratifica el caràcter *erga omnes* de l'autodeterminació i l'estatus especial d'aquesta obligació [103]. Referint-se a la descripció del principi d'autodeterminació per part del Tribunal Internacional de Justícia com "un dels principis essencials del dret internacional contemporani" en el cas de Timor Oriental [104], la CDI conclou que l'autodeterminació dona lloc a l'obligació per part del conjunt de la comunitat internacional de permetre i respectar-ne l'exercici [105]. Hi ha el deure d'abstenir-se de determinats comportaments i un deure clar d'actuar.

Segons el dret internacional, els estats tenen una responsabilitat especial a l'hora de respectar el dret a l'autodeterminació. Quan un estat desobeeix una norma imperativa, el dret internacional també imposa obligacions als altres estats: se'ls exigeix que prenguin mesures per esmenar les conseqüències de l'incompliment

L'article 41 (2) estableix que tots els estats tenen el deure de no reconèixer les situacions derivades de l'incompliment de les normes imperatives, així com l'obligació de no proporcionar ajuda o assistència per mantenir aquestes situacions il·legals [106]. El deure de no proporcionar assistència és una extensió lògica del no reconeixement, en el qual l'assistència es podria interpretar com un reconeixement implícit. Però també estan prohibides l'ajuda i l'assistència que no impliquin reconeixement, de manera que també té un àmbit d'aplicació separat. Aquest punt es va confirmar en les resolucions del Consell de Seguretat que prohibien qualsevol mena d'ajuda o assistència per mantenir el règim il·legal de l'apartheid a Sud-àfrica i el domini colonial portuguès [107]. De la mateixa manera que en el cas del deure de no reconeixement, aquestes resolucions expressen una idea general aplicable a totes les situacions provocades per incompliments greus en el sentit de l'article 40 [108]. La decisió més recent del Tribunal Europeu en relació amb el Sàhara Occidental confirma l'aplicació d'aquest article als casos de denegació de l'exercici del dret a l'autodeterminació [109]. Les obligacions de l'article 41 (2), també s'apliquen a "situacions provocades per [...] intentar adquirir la sobirania sobre un territori mitjançant la negació del dret d'autodeterminació dels pobles". El comentari de l'article explica:

- “Pel que fa a la negació per part d’un estat del dret d’autodeterminació dels pobles, l’opinió consultiva del TIJ en el cas de Namíbia és [...] clara en demanar un no reconeixement de la situació (és a dir, la presència continuada de Sud-àfrica a Namíbia i les seves demandes d’annexió, un cop finalitzat el seu mandat). Les mateixes obligacions es reflecteixen en les resolucions del Consell de Seguretat i de l’Assemblea General sobre la situació a Rhodèsia i els bantustans a Sud-àfrica” [\[110\]](#).

L’article 41 (1) dels ARSIWA estableix un deure clar i afirmatiu dels estats de cooperar per acabar amb els incompliments greus de les normes imperatives [111], cosa que dona lloc a l’obligació del conjunt de la comunitat internacional de “permetre i respectar” l’exercici de l’autodeterminació [112]. Tot i que els deures aquí descrits s’han ratificat específicament en els contextos de dominació colonial i estrangera, es pot argumentar que, atès el caràcter fonamental del principi i el dret a l’autodeterminació, s’apliquen igualment a la negació de l’autodeterminació fora d’aquests contextos específics.

Observacions finals

Hem vist que l’autodeterminació s’aplica en diverses situacions i no es limita a situacions colonials. El reconeixement per part del dret internacional del principi i el dret a l’autodeterminació dels pobles, i les seves normes relatives a la seva aplicació i exercici són destacables per a la preparació del codi de bones pràctiques europeu proposat. Alhora, el codi no ha de ser tan restrictiu com la manera en què actualment s’interpreta el dret internacional si està dissenyat per a una aplicació específica a Europa, on els valors democràtics i de drets humans estan profundament arrelats i on tants estats s’han creat precisament per l’aplicació del principi d’autodeterminació. L’Avantprojecte del conveni de Liechtenstein sobre l’autodeterminació a través de l’autoadministració presentat i discutit per primera vegada el 1994, proporciona una perspectiva europea interessant i útil, elements que podrien trobar-se expressats en el codi europeu de bones pràctiques proposat. Es basa a assolir l’autodeterminació mitjançant etapes progressives d’autoadministració [113]. Aquesta iniciativa europea pot permetre un enfocament més normatiu, sempre guiat pels mateixos principis de democràcia i drets humans que són els fonaments del dret internacional d’autodeterminació actual, però tenint en compte les experiències europees del passat, el seu projecte d’integració i la seva experiència actual amb la separació per part de Gran Bretanya. Amb el temps, aquest exemple normatiu, si s’estableix, pot afectar l’enfocament de l’autodeterminació i enriquir i modificar el dret internacional sobre aquesta qüestió.

L’autor agraeix a Robert McCorquodale i a Miek Boltjes la seva col·laboració en la redacció d’aquest article, algunes parts del qual apareixeran pròximament a Michael van Walt van Praag i Miek Boltjes, Tibet Brief 20/20 (Outskirts Press, 2020).

REFERÈNCIES

- 1 — J. S. Mill, *Consideracions sobre el govern representatiu* (3a ed., Londres, 1865), p. 297.
- 2 — Woodrow Wilson, “War Aims of Germany and Austria” (1918), reproduït a Ray S. Baker, William E. Dodd i Howard L. Leach (eds.), *The Public Papers of Woodrow Wilson: War and Peace* (Harper, Nova York, Londres, 1927) p. 177 a p. 182. Wilson va rebre el suport del primer ministre britànic, Lloyd George, que va declarar que una de les raons per les quals el Regne Unit va participar en la Primera Guerra Mundial havia estat el “principi d’autodeterminació” i que les futures qüestions territorials s’haurien de resoldre respectant “el consentiment dels governats”: discurs en la Trade Union Congress, 5 de gener del 1918. Vegeu *The Papers of Woodrow Wilson* (Princeton University Press, Princeton, 1966-1994), vol. 43, p. 471-72.
- 3 — Àustria, Hongria i Txecoslovàquia es van disgregar per convertir-se en estats; Finlàndia, Estònia, Letònia, Lituània i Polònia es van convertir en estats independents; i la mida de Iugoslàvia, Grècia i Romania va augmentar. El Tractat de Versalles va establir diversos plebiscits, vuit dels quals es van celebrar.
- 4 — Vladimir I. Lenin, “Socialism and Self-Determination of Nations”, a *Collected Works* (4a ed. En anglès, Progress Publishers, Moscou, 1964), vol. 31, p. 321.
- 5 — Conrad Brandt, Benjamin Schwartz i John K. Fairbank, *A Documentary History of Chinese Communism* (Atheneum, Nova York, 1967), p. 220-224.
- 6 — L’art. 1 (2) de la Carta de les Nacions Unides afirma que un dels objectius de les Nacions Unides és “desenvolupar unes relacions amistoses entre les nacions basades en el respecte al principi de la igualtat de drets dels pobles i del seu dret a la lliure autodeterminació, i prendre totes aquelles mesures apropiades per enfortir la pau universal”. La destacada inclusió de l’autodeterminació en la Carta va ser a causa de la insistència de la Unió Soviètica, per a qui el principi d’autodeterminació dels pobles era un principi internacional bàsic també recollit en la seva constitució. Vegeu Ruth B. Russell, *A History of the United Nations Charter*, (Brookings Institution, Washington, 1958) p. 62 i següents., 810. G. B. Starushenko, *The Principle of National self-Determination in Soviet Foreign Policy* (Foreign Languages Publishing House, Moscou, 1963) p. 142-47. Antonio Cassese, *Self-Determination of Peoples* (Cambridge University Press, Cambridge, 1995) p. 16-19.
- 7 — Ho resumeix el jutge Dillard en la seva opinió separada en l’*Opinió consultiva del Sàhara Occidental*, Tribunal Internacional de Justícia (d’ara endavant TIJ), Inf. del TIJ 1975, p. 122, on va dir: “Correspon al poble determinar el destí del territori i no al territori el destí del poble”.
- 8 — Hurst Hannum, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination; The Accommodation of Conflicting Rights* (University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 1990), p. 48. Vegeu també Rosalyn Higgins, “Postmodern Tribalism and the Right to Secession” a Catherine Brölmann, René Lefeber, Marjoleine Zieck (eds.), *Peoples and Minorities in International Law* (Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1992), p. 29. Vegeu també Cassese, *Self-Determination of Peoples*, op. cit., p. 41-43.

- 9 — Vegeu la Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials, Resolució de l'Assemblea General de les Nacions Unides 1514 (XV), 14 de desembre del 1960 (d'ara endavant, Resolució UNGA 1514).
- 10 — Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (ICCPR), Nova York, 1966, i Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals (ICESCR), Nova York, 1966.
- 11 — Art. 1 de l'ICCPR i art. 1 de l'ICESCR.
- 12 — Comitè de Drets Humans (CDH) observació general sobre el CCPR 12 (21) par. 1 (èmfasi afegit). Comitè de Drets Humans de l'ONU (CDH), observació general núm. 12 sobre el CCPR: article 1, "El dret a l'autodeterminació dels pobles", 13 de març del 1984, par. 1. [Disponible en línia](#); consultat el 20 de febrer del 2019. Vegeu també Comissió d'Arbitratge de la Conferència per la Pau a Iugoslàvia (Comitè de Badinter), opinió núm. 2, par. 3. 31, ILM 1494, 1497 (1992).
- 13 — Res. 1514.
- 14 — Declaració sobre els principis del dret internacional relatiu a les relacions amistoses i la cooperació entre estats d'acord amb la Carta de les Nacions Unides, Resolució GA 2625 (XXV), 24 d'octubre del 1970 (d'ara en endavant, "Declaració sobre els principis del dret internacional relatiu a les relacions amistoses" o simplement Res. 2625 de la UNGA).
- 15 — Vegeu *Conseqüències legals de la separació de l'arxipèlag dels Txagos de Maurici el 1965* ("opinió de Txagos"), Inf. del TIJ 2019, par. 152: "El Tribunal considera que, tot i que la resolució 1514 (XV) és formalment una recomanació, té un caràcter declaratiu pel que fa al dret a l'autodeterminació com a norma consuetudinària, atesos el seu contingut i les condicions de la seva adopció." Vegeu també *Conseqüències legals per als estats de la presència continuada de Sud-àfrica a Namíbia (Àfrica del Sud-oest) malgrat la resolució 276 del Consell de Seguretat (1970)* ("opinió consultiva de Namíbia"), Inf. del TIJ 1971, par. 52.
- 16 — Res. 2625 de l'UNGA, "Principi d'igualtat de drets i autodeterminació dels pobles".
- 17 — Res. 1514, par. 1.
- 18 — Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles, adoptada el 27 de juny del 1981, 1520 UNTS 217 (1988), art. 20.
- 19 — Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles, art. 21. L'article 22, a més, afirma: "Tots els pobles tindran dret al seu progrés econòmic, cultural i social amb la deguda atenció a la seva llibertat i identitat i a gaudir igualitàriament del patrimoni comú de la humanitat".
- 20 — Per exemple, Richard N. Kiwanuka, "The Meaning of People in the African Charter of Human and Peoples' Rights" (1988) 82 *AJIL* 80. Vegeu també l'art. 6, Organització de Nacions i Pobles No Representats (UNPO, per les sigles en anglès), una organització que durant anys ha estat altament representativa dels demandants del dret a l'autodeterminació, i la discussió a Michael C. van Walt van Praag, "The Position of UNPO in the International Legal Order", a Brölmann *et al.* (eds.), *Peoples and Minorities in International Law*, *op. cit.*, p. 313-329, a les p. 321-322, 327.
- 21 — Informe final i recomanacions d'una reunió internacional d'experts sobre l'estudi addicional del concepte dels drets dels pobles, UNESCO, SNS-89/CONF.602/7 (22 de febrer del 1990).

- 22 — E. Kamenka, “Human Rights, Peoples’ Rights” a James Crawford (ed.), *The Rights of Peoples* (Clarendon Press, Oxford, 1988), p. 127-133. Vegeu també Philip Allott, “The Nation as Mind Politic” (1992), 24, *NYU J IL&P*, p. 1361.
- 23 — Una definició objectiva és impossible, i és probable que reforci una interpretació de *poble* masculina, colonial i pròpia d’un món desenvolupat. Vegeu Hilary Charlesworth, Christine Chinkin i Shelley Wright, “Feminist Approaches to International Law” (1991), 85, *AJIL*, p. 613; Rolando Gaete, “Postmodernism and Human Rights: Some Insidious Questions” [1991], 2, *Law and Critique* núm. 2, p. 149. Christine Chinkin i Shelley Wright, “Hunger Trap: Women, Food and Self-Determination” (1993), 14, *Michigan JIL*, p. 262. A la p. 306, proposen que “el menjar, un refugi, aigua neta, un entorn saludable, la pau i una existència estable han de ser les primeres prioritats en la manera de definir o ‘determinar’ el ‘jo’ tant de les persones com dels grups, en lloc de les definicions actuals, que es basen en objectius masculins d’exaltació política i econòmica i territorialitat agressiva”.
- 24 — Res. de l’UNGA 1514, par. 1; Res. de l’UNGA 2625, “Principi d’igualtat de drets i autodeterminació dels pobles”.
- 25 — La Declaració de les Nacions Unides sobre els drets dels pobles indígenes (UNDRIP, per les sigles en anglès) va ser adoptada per l’Assemblea General el 13 de setembre del 2007 per una majoria de 144 estats a favor, 4 vots en contra i 11 abstencions. L’art. 3 de la UNDRIP reconeix explícitament el dret dels pobles indígenes a l’autodeterminació.
- 26 — Vegeu Samantha Besson, “Justifications” a Moeckli *et al.* (eds.), *International Human Rights Law*, *op. cit.*, p. 22.
- 27 — Vegeu Robert McCorquodale, “Self-Determination: A Human Rights Approach” (1994), 43, *International and Comparative Law Quarterly*, p. 857.
- 28 — Res. de l’UNGA 1514, Preàmbul.
- 29 — Vegeu Robert McCorquodale, “The Right of Self-Determination” a David Harris i Sarah Joseph (eds.), *The International Covenant on Civil and Political Rights and United Kingdom Law* (Clarendon Press, Oxford, 1996), p. 91.
- 30 — Com a la Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials.
- 31 — Opinió consultiva de Namíbia, Inf. del TIJ 1971, par. 52.
- 32 — Opinió consultiva del Sàhara Occidental pel jutge Dillard, representant del TIJ, 1975, a la pàg. 121, i vegeu l’opinió majoritària als par. 54-55.
- 33 — El TIJ, a l’opinió de Txagos, par. 152, va determinar que el dret a l’autodeterminació va passar a formar part del dret internacional consuetudinari amb la Declaració de l’Assemblea General sobre els països i les persones colonials del 1960.
- 34 — Vegeu [Creixement dels estats membres de l’ONU](#), consultat el 15 d’abril del 2019. El TIJ, en la seva Opinió consultiva del Sàhara Occidental, es referia a la Resolució 1514 com la que establia la “base per al procés de descolonització que ha donat lloc des del 1960 a la creació de molts estats que avui són membres de les Nacions Unides”. Opinió consultiva del Sàhara Occidental, Inf. del TIJ 1975, par. 57. Rosalyn Higgins, expresidenta del TIJ, va declarar el 1963 que la Resolució 1514 de l’UNGA, “juntament amb disset anys de pràctica progressiva per part dels òrgans de les Nacions Unides, proporcionen proves suficients sobre el fet que ara existeix un dret legal d’autodeterminació”. Rosalyn Higgins, *The Development of International Law* (Oxford University Press, Oxford, 1963), p. 104. Vegeu també David Raic, *Statehood and the Law of Self-Determination* (Kluwer Law International, La Haia, 2002), p. 21.

- 35 — Art. 53 del Conveni de Viena sobre el dret dels tractats. Per a una discussió de l'*ius cogens* vegeu Mahmoud Cherif Bassiouni, "International Crimes: Jus Cogens and Obligation Erga Omnes", 59, *Law and Contemporary Problems*, p. 63-74 (tardor del 1996). Els partidaris de l'opinió que el dret a l'autodeterminació (almenys per als pobles colonials) és una qüestió *ius cogens* inclouen Cassese, *Self-Determination of Peoples*, *op. cit.*, p. 140; *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries* (Cambridge University Press, Cambridge, 2002) en relació amb l'art. 41; i Matthew Saul, "The Normative Status of Self-Determination in International Law: A Formula for Uncertainty in the Scope and Content of the Right?" (2011), 11, *Human Rights Law Rev.*, p. 609-644.
- 36 — *In the Matter of a Reference by the Governor in Council concerning certain questions relating to the secession of Québec from Canada, as set out in Order in Council PC. 1996-1947, dated the 30th day of September 1996*. 1998 Can. Sup. Ct. LEXIS 39 (d'ara en endavant, "Reenviament relatiu a la secessió del Quebec"), par. 138.
- 37 — Cas *Timor Oriental (Portugal contra Austràlia)*, Inf. del TIJ 1995, par. 29.
- 38 — Christian Tomuschat, "Self-Determination in a Post-Colonial World" a Christian Tomuschat (ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1993) p. 2.
- 39 — Vegeu McCorquodale, "Self-Determination: A Human Rights Approach" *op. cit.*
- 40 — Res. de l'UNGA 1514, Preàmbul.
- 41 — Res. de l'UNGA 2625, "Principi d'igualtat de drets i autodeterminació dels pobles".
- 42 — La res. de l'UNGA 1514 afirma en els seus dos primers articles:
1. Sotmetre els pobles a la subjugació, dominació i explotació estrangeres constitueix una negació dels drets humans fonamentals, és contrari a la Carta de les Nacions Unides i és un impediment per a la promoció de la pau i la cooperació mundials.
 2. Tots els pobles tenen dret a l'autodeterminació; en virtut d'aquest dret, determinen lliurement el seu estatus polític i persegueixen lliurement pel seu progrés econòmic, social i cultural.
- 43 — *Conseqüències legals de la construcció d'un mur al territori palestí ocupat ("Conseqüències legals de la construcció d'un mur")*, Inf. del TIJ 2004, par. 118 i 122.
- 44 — L'Assemblea General de l'ONU va reconèixer l'OAP com a "únic representant legítim del poble palestí" i li va atorgar l'estatus d'observadora en la Resolució 3237 (XXIX) (1974).
- 45 — Doyle McManus, "U.S. Won't Block Ethiopian Province's Secession", *Los Angeles Times*, 1 de juny del 1991.
- 46 — "Conferència de Thabo Mbeki, president de l'AUHIP, per a la Universitat de Juba i Justice Africa", Centre Cultural Nyakuron, Juba. 7 de gener del 2011 (reproduït a *African Arguments*, 7 de gener del 2011). [Disponible en línia](#).
- 47 — La Constitució de Timor Leste (2002), en el seu preàmbul i a l'art. 1, declara el 28 de novembre del 1975 com el dia de la seva independència de Portugal. Per tant, la lluita per l'autodeterminació després de la invasió indonèsia del 1975 es considera una lluita contra la dominació estrangera d'Indonèsia (invasió i ocupació) i no una lluita anticolonial. Vegeu també *International Law and the Question of East Timor* (Catholic Institute for International Relations / International Platform of Jurists for East Timor, Londres, 1995).

- 48 — Res. de l'UNGA 1723 XX (1961).
- 49 — Tractat sobre l'acord final respecte a Alemanya (1990), 29, *ILM*, p. 1186.
- 50 — Declaració sobre Iugoslàvia i Declaració de les directrius sobre el reconeixement de nous estats a l'Europa de l'Est i a la Unió Soviètica (16 de desembre del 1991) (1992), 31, *ILM*, p. 1486.
- 51 — En el cas dels estats bàltics de Lituània, Letònia i Estònia, les seves reivindicacions es basaven en l'annexió forçada i il·legal per la Unió Soviètica el 1940. Els moviments independentistes d'aquests estats van articular el seu cas en termes d'autodeterminació i la restauració de la continuïtat *de iure* dels seus estats sota l'ocupació soviètica. Vegeu la Constitució de la República d'Estònia (1992), Preàmbul, i la Constitució de la República de Lituània (1992), Preàmbul. Tots tres van recórrer a referèndums per determinar la voluntat dels ciutadans sobre el tema de la independència: vegeu Jure Vidmar, *Democratic Statehood in International Law; The Emergence of New States in Post-Cold War Practice* (Hart, Oxford, 2013).
- 52 — Constitució de la República d'Eslovàquia, (1992), Preàmbul.
- 53 — Peter Radan, *The Break-up of Yugoslavia and International Law* (TMC Asser Press, La Haia, 2002), p. 196-97; Crawford, *The Creation of States in International Law, op. cit.*, p. 557.
- 54 — Vegeu el Procés de negociació i proposta d'estatus de Kosovo, la Iniciativa de suport a l'assemblea (ASI) / Missió de l'OSCE a Kosovo, butlletí de maig del 2007, núm. 27. L'enviat especial de l'ONU Martti Ahtisaari, va concloure en la proposta integral que "l'única opció viable per a Kosovo és la independència", referint-se a la discriminació sistemàtica contra la població majoritàriament albanesa de Kosovo, la resistència armada i la "repressió constant i brutal" per part de les autoritats de la República Federal de Iugoslàvia. Oficina de l'enviat especial de les Nacions Unides per a Kosovo, Informe de l'enviat especial del secretari general sobre l'estat futur de Kosovo, ONU Doc. S/2007/168 (26 de març del 2007), par. 5.
- 55 — Per a l'acord, vegeu la Declaració conjunta de Khasavyurt i els principis de les relacions mútues, 31 d'agost del 1996, presenciada pel facilitador de l'OSCE. Geòrgia es va oposar a l'intent dels habitants d'Abkhàzia d'exercir la seva autodeterminació després de la ruptura de l'URSS, cosa que va provocar un conflicte armat el 1992-1994, la derrota de les forces armades de Geòrgia i les negociacions prolongades sense èxit amb mediació de l'ONU. La declaració d'independència d'Abkhàzia ha estat reconeguda per cinc estats, inclosa Rússia.
- 56 — Rob Dickinson, "Twenty-First Century Self-Determination: Implications of the Kosovo Status Settlement for Tibet" 6 *Arizona Journal of International & Comparative Law*, 3, p. 559-560, observa que es podria argumentar que "dels estats recentment emergents fora del context colonial, cap va assolir la independència mitjançant la secessió unilateral". Tanmateix, seria exagerat considerar que Bangladesh, Timor Oriental, Eritrea, el Sudan del Sud, Kosovo o Bougainville (que va celebrar un referèndum el 2019), per exemple, van assolir els seus objectius mitjançant un acord voluntari amb l'estat dominant, ja que van lluitar guerres cruentes i va dur a terme campanyes internacionals per forçar la qüestió.
- 57 — Igor Grazin, "International Recognition of National Rights: The Baltic States' Case", 66, *Notre Dame L. Rev.* 1431 (1991), p.1395.

- 58 — Ídem, p. 1396.
- 59 — La Proposta integral de Martti Ahtisaari per a l'acord sobre l'estatus de Kosovo, que havia de complir el dret internacional, suggereix que l'exercici de l'autodeterminació, inclosa la secessió, per part d'una regió autònoma és potencialment legítim. En aquest sentit, la Proposta d'Acord estén el significat de *poble* a efectes d'autodeterminació a la població d'una entitat autònoma. Dickinson, "Twenty-First Century Self-Determination", *op. cit.*, p. 572-573.
- 60 — Hi ha una ferma opinió que l'autodeterminació, amb l'exercici de la secessió com a últim recurs, és legítima si és necessari posar remei a una injustícia prèvia:
- "Les injustícies capaces de generar un dret de secessió consisteixen en violacions persistents dels drets humans, inclòs el dret a participar en la governança democràtica, i la presa injusta del territori en qüestió, si aquest territori anteriorment era un estat legítim o part d'un (en aquest cas, la secessió és simplement la recuperació del que es va prendre injustament).
- Allen Buchanan, "Democracy and Secession", a Margaret Moore (ed.), *National Self-Determination and Secession*, (Oxford University Press, Oxford, 1998), p. 25. Tomuschat afirma que en situacions de "violació greu i massiva dels drets humans d'un grup específic de manera discriminatòria" i la incorporació forçosa del territori, el dret a l'autodeterminació de les persones pot incloure la separació de l'Estat, tret que els greuges i les injustícies es puguin abordar d'una manera menys extrema, és a dir, sense perjudicar la integritat territorial de l'estat existent. Christian Tomuschat, "Secession and Self-Determination", a *National Self-Determination and Secession*, *op. cit.* p. 35-42. Cita la creació de Bangladesh i Kosovo com a exemples. Vegeu també Hannum, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination*, *op. cit.*, p. 48-49, 470-472; Dickinson, "Twenty-First Century Self-determination", *op. cit.*, p. 554.
- 61 — Res. de l'UNGA 1541 (VX) 15 de desembre del 1960, annex, principi VI.
- 62 — Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa, Hèlsinki, acta final, 1 d'agost del 1975, principi VIII.
- 63 — Res. de l'UNGA 2626.
- 64 — *Reenviament relatiu a la secessió del Quebec*, par. 154.
- 65 — Íd.
- 66 — Íd., par. 126.
- 67 — Vegeu l'opinió de les Illes Aaland, Comissió Internacional de Juristes (1920) LNOJ Spec Supp 3; *Loizidou contra Turquia* (1997) 23 EHRR 513, pels jutges Wildhaber i Ryssdal.
- 68 — Vegeu Henry J. Steiner i Philip Alston, *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals: Text and Materials* (2d ed. Oxford University Press, Oxford, 2000) p. 1249. Vegeu també en aquest sentit el Comitè de Badinter, que en la seva opinió 2 afirmava que dins de les fronteres estatals existents: "Quan hi ha un o més grups dins d'un estat que constitueixen una o més comunitats ètniques, religioses o lingüístiques, tenen dret al reconeixement de la seva identitat segons el dret internacional". Comissió d'Arbitratge de la Conferència sobre Iugoslàvia, opinió núm. 2, par. 2, 3. 31 ILM (1992), p. 1494-1497.

- 69 — Per obtenir detalls d'algunes d'aquestes i d'altres formes d'autonomia, vegeu M. Weller, "Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments" (2009) 20 *EJIL* 111. Vegeu també Yash Ghai i Sophia Woodman (eds.), *Practicing Self-Government; A Comparative Study of Autonomous Regions* (Cambridge University Press, Cambridge, 2013); Thomas Benedikter, *The World's Working Regional Autonomies: An Introduction and Comparative Analysis* (Anthem Press, Nova Delhi, 2007).
- 70 — Acord de Pau de Bougainville, Arawa, 30 d'agost del 2001.
- 71 — Declaració de les Nacions Unides sobre els drets dels pobles indígenes, Res. 295 (LXI), 13 de setembre del 2007. 144 estats van votar a favor, 4 en contra i 11 es van abstenir.
- 72 — Íd., art 4.
- 73 — Íd., Art 5.
- 74 — Palau va exercir el seu ple dret a l'autodeterminació el 1994 i es va convertir en un estat sobirà i independent, però va signar el Compacte de l'Associació Lliure amb els EUA, mitjançant el qual aquests últims controlaran la defensa dels primers fins al 2044. Per a Bougainville, vegeu la nota final 554 anterior. L'acord de Nova York celebrat entre els Països Baixos i Indonèsia el 15 d'agost de 1962 sota la protecció de l'ONU (437 UNTS 6311) va disposar a l'article XVIII el dret dels habitants de Papua Occidental a triar la independència com a resultat del seu exercici d'autodeterminació.
- 75 — Res. de l'UNGA 1514, par. 5, afirma: es prendran mesures immediates als territoris fideïcomissaris i no autònoms o a la resta de territoris que encara no hagin assolit la independència per transferir tots els poders als pobles d'aquests territoris, sense cap condició ni reserva, *d'acord amb la seva voluntat i desig expressats lliurement*, sense distinció de raça, credo o color, per tal de permetre'ls gaudir d'una completa independència i llibertat (èmfasi afegit).
- 76 — *Opinió consultiva del Sàhara Occidental*, Inf. del TIJ 1975, par. 55. El jutge Nagendra Singh va afirmar a la seva declaració que "determinar la voluntat lliure expressada del poble és la condició *sine qua non* de tota descolonització". Íd., p. 81.
- 77 — UNGA Res. 1541 (XV), principi IX: "Principis que haurien de guiar els membres a l'hora de determinar si existeix o no l'obligació de transmetre la informació exigida d'acord amb l'article 73e de la Carta". Vegeu també el principi VII, que requereix que la lliure associació "sigui el resultat d'una elecció lliure i voluntària [...] expressada mitjançant processos ben fundats i democràtics".
- 78 — Ho va confirmar el TIJ a l'*Opinió de Txagos*, Inf. del TIJ 2019, par. 160.
- 79 — Per exemple, es van celebrar plebiscits o eleccions al Togo britànic (1956), el Togo francès (1958), el Camerun del Nord britànic (1959), el Camerun del Sud britànic (1961), Ruanda-Urundi (1961), Samoa Occidental (1962), les illes Cook (1965), Guinea Equatorial (1968), Papua Nova Guinea (1972), Niue (1974), les illes Ellice (1974), les Mariannes Septentrionals (1975) i les Comores franceses (1974, 1976). Vegeu Cassese, *Self-Determination of Peoples*, *op. cit.*, p. 76-79.
- 80 — Informe del representant del secretari general a Irian Occidental presentat segons el par. 1 de l'article XXI de l'Acord entre la República d'Indonèsia i el Regne dels Països Baixos sobre Nova Guinea Occidental (Irian Occidental) (6 de novembre del 1969).

- 81 — A Timor Oriental, els estats bàltics, el Sudan del Sud, Nova Caledònia i, més recentment, Bougainville, es va considerar determinant el resultat dels referèndums, celebrats principalment sota control internacional. Pel que fa als requisits relacionats amb la majoria de vots, vegeu McCorquodale, “Self-Determination: A Human Rights Approach”. *op. cit.* El mètode durant la dissolució de Iugoslàvia va variar considerablement. A Bòsnia i Hercegovina, es va suposar que un 50% més un era suficient i un boicot per part de la població sèrbia (que comprenia més del 30% de la població) no va afectar el resultat, amb més del 60% de tots els electors votant a favor de la independència. A Montenegro, la UE va declarar que hi havia d’haver una majoria del 55% dels vots emesos i una participació d’almenys el 50% més un dels electors. El referèndum del 2011 sobre la secessió del Sudan del Sud exigia que almenys el 60% dels votants inscrits votessin (si no s’aconseguia, es repetiria el referèndum) i que el resultat fos el 50% més 1 del total de vots. De fet, més del 60% dels votants van votar, i més del 95% van votar per la independència.
- 82 — Vegeu Vidmar, *Democratic Statehood in International Law; op. cit.*, per a aquests exemples. Els referèndums d’entitats autònomes com el Tatarstan, Txuvàixia, Txetxènia i Abkhàzia no van ser respectats principalment per les autoritats russes i georgianes, respectivament.
- 83 — Vegeu Catriona Drew, “Self-determination, Population Transfer and the Middle East Peace Accords” a Stephen Bowen (ed.), *Human Rights, Self-determination and Political Change in the Palestinian Occupied Territories* (Martinus Nijhof, La Haia, 1997), p. 119. Organització de Nacions i Pobles No Representats (UNPO), *Informe de la Conferència UNPO sobre transferència de població*, Tallin, 1992. [Disponible en línia](#). Consultat el 3 de maig del 2020.
- 84 — ICESCR i ICCPR, art. 5 (1).
- 85 — Un exemple d’aquesta limitació es troba en la decisió del Tribunal Suprem canadenc sobre la possible secessió (mitjançant l’exercici del dret a l’autodeterminació) de la població de la província de Quebec. El Tribunal va assenyalar que els drets dels pobles indígenes (“aborígens”) de la província es veurien afectats en cas d’una secessió unilateral del Quebec. Atès que si es constatava que el Quebec no tenia aquest dret unilateral segons la constitució o el dret internacional, el Tribunal va assenyalar que si hi hagués una clara majoria dels habitants del Quebec que desitgessin separar-se, no podrien fer-ho sense negociacions amb les altres parts del Canadà “en què es tindrien en compte els interessos indígenes”. *Reenviament relatiu a la secessió del Quebec*, par. 139. Tanmateix, això no necessàriament dona poder de veto permanent a les altres parts del Canadà, ja que el dret a l’autodeterminació interna de la gent del Quebec no ha de quedar tan limitat.
- 86 — Res. de l’UNGA 2625.
- 87 — Vegeu, en aquest sentit, Lee Buchheit, *Secession: The Legitimacy of Self-Determination* (Yale University Press, New Haven, 1978) p. 223.

- 88 — Veure l'opinió de Txagos , Inf. del TIJ 2019, par. 6 El llenguatge de la Resolució 1514 és similar a l'utilitzat en la Resolució 2625 posterior, que es pot trobar més amunt. Tot i això, les dues disposicions són molt diferents. La Resolució 1514 estableix que es tracta de la "integritat territorial d'un país". Hi ha tres proves que el par. 6 de la Resolució 1514 es refereix a la integritat territorial d'un territori colonial en lloc d'un estat independent. En primer lloc, l'ús de la terminologia no estatal d'un "país" té com a objectiu distingir entre la integritat territorial aplicable a un estat i la integritat territorial dels territoris no autònoms. S'hi refereix el context de la Resolució 1514, que tracta de la descolonització. En segon lloc, el títol de la Resolució 1514 és la Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials. Per tant, són els "països colonials" els que són objecte de les paraules exposades al par. 6. En tercer lloc, el text francès de la declaració fa servir la paraula *pays* en lloc d'*état*, quan fa referència a la integritat territorial dels països, deixant clar que no es tracta de la integritat territorial d'un estat. En conseqüència, les persones que tenien dret a l'autodeterminació segons la Resolució 1514 es definien territorialment com a dins de la unitat territorial en què vivien. És aquest territori colonial el que té integritat territorial.
- 89 — Cas *Disputa fronterera (Burkina Faso contra Mali)* Inf. del TIJ 1986, 554 (Cambra del TIJ), par. 25.
- 90 — Veure Matthew Craven, *The Decolonization of International Law* (Oxford University Press, Oxford, 2007). Per il·lustrar-ho amb un exemple recent, mentre el Sudan va acceptar la secessió del Sudan del Sud, encara hi havia disputes sobre la frontera territorial: vegeu Jure Vidmar, "South Sudan and the International Legal Framework Governing the Emergence and Delimitation of New States", 47, *Texas International Law Journal* (2012), p. 541, i Solomon Dersso, "International law and Self determination in South Sudan" Institute for Security Studies (ISS) Article núm. 231 (2012).
- 91 — Lord Salisbury, primer ministre britànic i secretari d'Afers Exteriors, que va presidir una gran expansió de l'Imperi britànic i que va ser un dels artífexs d'aquestes determinacions frontereres, va remarcar el 1890:
 - "Hem estat absorts [...] traçant línies sobre mapes que no ha trepitjat mai cap peu blanc; ens hem estat repartint muntanyes, rius i llacs, i només ens ha destorbat el petit impediment que mai sabíem exactament on eren aquelles muntanyes, rius i llacs".
Lord Salisbury, tal com es cita a l'opinió separada del jutge Ajibola, a *Disputa territorial (Líbia contra Txad)*, Inf. del TIJ 1994, 6, p. 53.
- 92 — *Conflictes terrestres, illencs i marítims (El Salvador contra Hondures)* Inf. del TIJ 1992, 355, p. 388.
- 93 — Vegeu *Disputa fronterera (Burkina Faso contra el Níger)* Inf. del TIJ 2013, declaració del jutge Bennouna.
- 94 — *Disputa fronterera (Burkina Faso contra el Níger)*, Sentència, par. 63.
- 95 — Vegeu McCorquodale "The Right of Self-Determination" a *The International Covenant on Civil and Political Rights and United Kingdom Law*, op. cit. Pel que fa al traspàs de Hong Kong a la Xina per part del Regne Unit, la gent de Hong Kong no va poder exercir el dret a l'autodeterminació. Vegeu Robert McCorquodale, "Negotiating Sovereignty: The Practice of the United Kingdom in Regard to the Right of Self-Determination" (1996) 66 *British Yearbook of International Law* p. 283.

- 96 — *Opinió consultiva del Sàhara Occidental*, Inf. del TIJ 1975, segons el jutge Nagendra Singh, p. 81.
- 97 — *Cas Timor Oriental*, Inf. del TIJ 1995, par. 32.
- 98 — La Res. 2625 de l'UNGA afirma: "En les seves accions contra aquesta acció forçosa i la seva resistència [per part dels estats i] per perseguir l'exercici del seu dret a l'autodeterminació, aquests pobles tenen dret a buscar i rebre suport d'acord amb els objectius i principis de la Carta de les Nacions Unides". Com que aquest suport ha de ser d'acord amb el propòsit i els principis de la Carta de les Nacions Unides, l'ocupació d'un estat per "donar suport" al dret d'autodeterminació d'un poble en un altre estat no seria lícita. Aquesta va ser una de les crítiques a les accions de Rússia per donar suport a Abkhàzia i Ossètia del Sud contra Geòrgia, així com al paper de Rússia a Crimea el 2014. Informe de la missió internacional i independent de recerca de fets sobre el conflicte a Geòrgia (30 de setembre del 2009). [Disponible en línia](#). Consultat el 10 d'abril, 2019.
- 99 — *Protocol addicional als convenis de Ginebra relatiu a la protecció de les víctimes dels conflictes armats internacionals* (Protocol I), art. 1 (4).
- 100 — Comissió de Dret Internacional (CDI), "Articles sobre la responsabilitat dels estats per a actes improcedents internacionals (ARSIWA)" amb comentaris, adoptat a la 53a sessió (2001), *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. 2 (segona part).
- 101 — Comentaris als ARSIWA, art. 40, par. 7, 8, sobre els incompliments "greus", és a dir, flagrants o sistemàtics. James Crawford, com a relator de la CDI sobre l'ARSIWA, assenyala que, atès que "les normes imperatives es troben entre les prohibicions més greus del dret internacional, [...] el simple fet d'incomplir-les normalment és suficient per justificar l'etiqueta de 'greu'". James Crawford, *State Responsibility: The General Part* (Cambridge University Press, Cambridge 2013), p. 381.
- 102 — *Conseqüències legals de la construcció d'un mur*, Inf. del TIJ 2004, par. 155-156, 159.
- 103 — Comentaris als ARSIWA, art. 40, par. 5 TIJ, *Conseqüències legals de la construcció d'un mur*, Inf. del TIJ 2004, par. 156. El Tribunal va tenir en compte la seva decisió en el cas de Timor Oriental, en la qual va qualificar "d'irreprotxable" l'afirmació que "el dret dels pobles a l'autodeterminació, tal com va evolucionar a partir de la Carta i de la pràctica de les Nacions Unides, té caràcter *erga omnes*" (Inf. del TIJ 1995, pàg. 102, par. 29). El Tribunal també va citar la Resolució 2625 (XXV) de l'Assemblea General.
- 104 — *Cas Timor Oriental*, Inf. del TIJ 1995, p. 102, par. 29. Vegeu Declaració de principis de dret internacional relatius a les relacions amistoses, UNGA Res. 2625 (XXV), annex, cinquè principi.
- 105 — Vegeu *Conseqüències legals de la construcció d'un mur*, Inf. del TIJ 2004, par. 156, 159.
- 106 — Ho confirma el TIJ en la seva opinió consultiva a *Conseqüències legals de la construcció d'un mur*, Inf. del TIJ 2004, par. 159. Vegeu també l'opinió consultiva de Namíbia, Inf. del TIJ 1971, par. 118-126.
- 107 — Veure, per exemple, Res. de l'UNGA 218 (1965) sobre les colònies portugueses, així com la Res. 418 (1977) i Res. de l'UNGA 569 (1985) sobre Sud-àfrica.

- 108 — Comentaris als ARSIWA, art. 41, par. 12.
- 109 — *Consell de la Unió Europea contra Front Polisario*, Tribunal de Justícia de la Unió Europea, cas 104/16P (2016).
- 110 — Íd., par. 5, 8. Opinió consultiva de Namíbia, Inf. del TIJ 1971, par. 119.
- 111 — Vegeu l'opinió consultiva de Namíbia, Inf. del TIJ 1971, par. 117.
Respecte a aquest deure, els comentaris de la CDI detallen:
• “El que es demana en el cas de les infraccions greus és un esforç conjunt i coordinat de tots els estats per contrarestar els efectes d'aquestes infraccions. Es pot preguntar si el dret internacional general actualment prescriu un deure clar de cooperació, en relació amb això, el par. 1 pot reflectir l'evolució progressiva del dret internacional. Però, de fet, aquesta cooperació, especialment en el marc d'organitzacions internacionals, ja es duu a terme com a resposta a les infraccions greus del dret internacional, i sovint és l'únic remei eficaç”. Comentaris als ARSIWA, art. 40, par. 3.
- 112 — Vegeu *Conseqüències legals de la construcció d'un mur*, Inf. del TIJ 2004, par. 156, 159.
- 113 — Vegeu Wolfgang Danspeckgruber (ed.), *Self-determination of Peoples: Community, Nation and State in an Interdependent World*, apèndix B, text de l'avantprojecte del conveni sobre l'autodeterminació a través de l'autoadministració, i comentari de Sir Arthur Watts (Lynne Rienner Publishers, Boulder/Londres, 2002) p. 365-392.

Michael van Walt van Praag

Michael van Walt van Praag és professor emèrit del Centre d'Estudis Jurídics Internacionals Avançats *Sompong Sucharitkul* de la Facultat de Dret de la Golden Gate University, a San Francisco, i president executiu de Kredha-Consell Internacional d'Estats, Pobles i Minories per la Pau. Advocat, diplomàtic i polític d'origen neerlandès, durant la seva trajectòria professional s'ha centrat en els conflictes entre minories etniconacionals i estats, i és especialista en l'aprofundiment del concepte i l'aplicació de l'autodeterminació. Especialment actiu en la problemàtica del Tibet, del 1976 al 1982 va ser director de l'Oficina de Coordinació d'Afers Tibetans (1976-82). Des del 1984 és assessor jurídic del dalai-lama i del Govern tibetà a l'exili, i va coordinar les visites del líder tibetà a Europa, als Estats Units i a Llatinoamèrica. Ha actuat també com a mediador i assessor en altres conflictes del mateix tipus: Abkhàzia-Geòrgia (1994-96), Txetxènia-Rússia (1995-97), Bougainville-Nova Guinea (1995-96) i al Govern de transició de Timor (2001-2002). Dins de l'Organització de les Nacions Unides, ha sigut consultor del Programa de l'ONU per al Desenvolupament (PNUD) als pobles indígenes de la república de Sakhà (Iacútia) i secretari general dels pobles i nacions sense representació (1991-98). Ha participat en missions a Kosovo, Abkhàzia, Txuvàixia, Crimea, Macedònia, Albània i Grècia, Ruanda, Taiwan, Hawaii o Zanzibar, entre d'altres, i ha estat membre del consell de recerca per a l'ajut al desenvolupament, depenent del ministeri d'afers estrangers dels Països Baixos (1997-2007). És autor de diverses publicacions i ha estat guardonat amb el World Gratitude Prize for Peace (1995) i el Premi Internacional Ramon Llull (2008).